

Тема 8. Технології, методи і засоби інклюзивного навчання

План.

1. Педагогічні технології як засіб організації освітнього процесу. Поняття «метод», його функції та структура. Класифікація методів навчання.
2. Стратегії викладання в інклюзивній освіті. Методи викладання в інклюзивному групі.
3. Традиційні й інноваційні методи навчання. Візуальні методи навчання. Інноваційні методи навчання у класі із інклюзивним навчанням за Концепцією НУШ.
4. Особливості застосування засобів навчання в умовах інклюзивного навчання.

Завдання для самостійної роботи:

Підготуватися до семінарського заняття. Підготувати презентацію з однієї технології і представити її:

1. *Спеціальні методи навчання: створення асоціативного куща.*
2. *Методи моторної корекції – релаксації, паралінгвістичні, тілесно-орієнтувальні, ритміки;*
3. *Сенсомоторні методи – слухового і зорового сприйняття навчального матеріалу, наочні, практичні.*
4. *Когнітивні методи – пізнавальні.*
5. *Створення ситуації успіху на уроці, занятті*

Література:

- Особливі діти в закладі і соціальному середовищі : навч. посіб. / О. В. Гаврилов. – Кам'янець-Подільський : Аксіома 2009. – 308 с.
- Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: навч. метод. посіб. / [за заг. ред. Колупаєвої А. А.]. – К.: ТОВ ВПЦ «Літопис – ХХ». – 2010. – (Серія «Інклюзивна освіта»: у 9 книгах).
- Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки. / Миронова С. П., Гаврилов О. В., Матвєєва М. П.; за заг. ред. Миронової С. П. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010.– 264 с.
- Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання: Наук.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Л. О. Савчук., – видання доповнене та перероблене, – К. : Видавнича група «АТОПОЛ», – 2011. – 273 с. – (Серія «Інклюзивна освіта»).

Термін «педагогічна технологія» з'явився в освіті порівняно недавно, його було вжито у 1886 р. англійцем Джеймсом Саллі (1842—1923). Однак дискусія з приводу того, чи існує в природі педагогічна технологія як певний інструмент навчання й виховання, яким може оволодіти кожний педагог, триває дотепер. У ній окреслилося дві принципові позиції. Прибічники однієї переконані, що виховання й навчання є творчими процесами, інтуїтивним осягненням світу іншої людини і відповідним впливом на цей світ, їх опоненти доводять, що педагогічний процес має інструментальний характер. Його мета полягає у вихованні особистості із заздалегідь заданими властивостями. Одним із перших оприлюднив ідею технологізації навчального процесу видатний чеський мислитель-гуманіст, педагог, громадський діяч Ян-Амос Коменський (1592—1670), стверджуючи, що школа є майстернею, «живою типографією», яка «друкує» людей. Учитель, на його думку, в педагогічному процесі користується тими засобами для виховання й освіти дітей, що й типографські працівники, створюючи книгу. Технологія навчального процесу, за переконаннями Я.-А. Коменського, повинна гарантувати позитивний результат навчання. Функціонально вона має бути своєрідною дидактичною машиною, яка, за умови правильного користування нею, забезпечувала б очікуваний результат. Для цього слід чітко окреслити цілі, вміло вибрати засоби, встановити жорсткі правила їх використання

***Технологія** - це сукупність прийомів, що використовуються в будь-якій справі, майстерності, мистецтві (тлумачний словник). **Педагогічна технологія** - сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і комбонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичний інструментарій педагогічного процесу (Б.Т.Лихачев).*

Сучасна педагогічна діяльність відмовляється від багатьох стереотипів часів Радянського Союзу, коли існувала тенденція, що людям з особливими потребами достатньо державної допомоги, а освіта зовсім необов'язкова. Саме тому в Новій українській школі навчаються діти з найрізноманітніших груп, чимало з них мають особливі освітні потреби. Це не лише учні з обмеженими можливостями чи інвалідністю, а й учні, які мають порушення поведінки, діти з іншого культурного та мовного середовища, ті, кого незалежно від причини зараховують до групи ризику. Відтак, курикулум має орієнтуватися на всіх учні, враховувати їхні потреби та надавати кожному можливість досягти успіху. Зважаючи на це, більшість інновацій у практиці навчання та в розробці навчально-методичного забезпечення мають забезпечити оптимальне навчання кожної дитини, враховуючи індивідуальні освітні та інші потреби, використовуючи особистісний та диференційований підходи.

Діяльність освітнього закладу можна назвати ефективною лише в тому випадку, коли кожен учень в ньому має змогу успішно навчатися. Нова

українська школа має забезпечувати навчання всіх дітей на рівних умовах і високому якісному рівні. У такому ЗЗСО незадовільні навчальні досягнення окремого учня не пояснюються його особистою «нездатністю» чи «неспроможністю», зумовленими порушеннями розвитку. Оновлений освітній заклад має забезпечувати досягнення кожним школярем найвищих результатів (прийнятних для нього); найсприятливіші умови для посилення всіх аспектів учнівських досягнень і розвитку; постійне вдосконалення педагогічної практики. Головна характеристика ефективної діяльності НУШ — здатність задовольняти освітні потреби всіх дітей, тобто бути *інклюзивною*.

Інклюзивна освітня технологізація — це процес оптимізації освітнього простору, трансформація його розбалансованості та активний вплив на розвиток освітніх систем шляхом використання технологій інклюзивного навчання.

Технологія (від грец. *techne* – мистецтво, майстерність, вміння + *logos* - вчення) є системою знань про способи та засоби обробки і якісного перетворення об'єкта. ***Технології інклюзивного навчання —це система знань про оптимальні форми, методи, засоби та способи організації навчання дітей з особливими освітніми потребами.***

Одним із засновників інклюзивного підходу до освіти є А. Макаренко, який активно використовував його у своїй педагогічній діяльності. Розкриття змісту поняття «педагогічна технологія» відображено і в працях таких відомих вчених як: В. Безпалько, М. Кларін, В. Монахова, Г. Селевко, М. Чошанова та ін. Педагогічні технології інклюзивного навчання розкрито в дослідженнях Т. Лормана, Дж. Деспелер, Д. Харві. Принципи співпраці педагогів та учнів в інклюзивному навчанні висвітлено в працях Д. Мітчела, та Бетті Ріп.

Упровадження технологій інклюзивного навчання складається з таких етапів:

- підготовка виконавців і організації їхньої роботи;
- координація різноманітних суб'єктів (МОНУ, Академії педагогічних наук та наукових шкіл, освітніх закладів різного рівня, окремих виконавців чи груп);
- надання науково-методичної допомоги спеціалістам;
- контроль за діяльністю суб'єктів упровадження інклюзивних технологій;
- аналіз процесу технологізації;
- коригування цілей (для врахування специфіки нозологій людей з особливими потребами та технічних засобів для здійснення освітнього процесу);
- організація інформаційного забезпечення і обслуговування процесу впровадження тощо.

Учитель, володіючи сучасними педагогічними технологіями, при постійній взаємодії з учнями, їхніми батьками, медичним працівником та шкільним психологом, повинен планувати й організовувати свою діяльність з урахуванням пріоритетів збереження та зміцнення здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу.

У своїх працях видатний педагог В. Сухомлинський писав: «Досвід переконав нас у тому, що приблизно у 85% усіх учнів, що не встигають головна причина відставання у навчанні – поганий стан здоров'я, якесь нездужання або захворювання, найчастіше зовсім непомітне і таке, що можна вилікувати тільки спільними зусиллями матері, батька, лікаря та вчителя». На його думку, заклад освіти й учитель зокрема повинні брати активну участь у збереженні здоров'я школярів. Тому головною технологією має стати «здоров'язбережувальна», що об'єднують у собі всі напрями діяльності закладу загальної середньої освіти щодо формування, збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Однією з найдієвіших педагогічних технологій, яка має забезпечити ефективний навчальний досвід для кожної дитини є диференційоване навчання, передбачає, що всі учні є різними, а відтак, завдання вчителя полягає в тому, щоб виявити ці відмінності та відповідним чином вибудувати освітній процес, забезпечивши оптимально ефективний навчальний досвід для всіх учнів. Такий підхід до організації освіти, орієнтований на потреби школярів є надзвичайно перспективним у навчанні різноманітного учнівського колективу, в тому числі й дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Диференційоване навчання передбачає створення освітнього середовища та організацію освітнього процесу таким чином, щоб забезпечити успішне опановування курикулумом учнями з різними освітніми потребами (з порушеннями психофізичного розвитку, обдарованими, представниками різних культур).

Про диференційоване навчання можна говорити як про технологію, що демонструє: прийняття вчителем різноманітності дитячого колективу (різні рівні базових і поточних знань школярів, їхня підготовленість, освітні інтереси, індивідуальні стилі навчання); навички педагога щодо організації освітнього процесу навчання учнів з різними навчальними можливостями в умовах одного класу; прагнення фахівця просувати дітей на більш високий рівень, забезпечуючи їм особистий успіх і надаючи необхідну підтримку і допомогу. Не існує єдиної формули щодо підготовки уроку із застосуванням диференційного навчання. Але є одна необхідна умова для успішного навчання – до початку роботи усвідомлювати кінцеву мету і результат, планувати свої дії для їх досягнення.

Арт-технології передбачають формування інтелекту шляхом застосування засобів художньої творчості. Використання педагогічних технологій у початковій школі такого виду не передбачає застосування спеціальних освітніх програм. У дітей формуються навички сприйняття всіх жанрів мистецтва: театру, танцю, живопису, музики. Вони не мають при цьому ставати професійними танцюристами, художниками, музикантами.

Застосування педагогічних технологій у початковій школі сприяє спрощенню процесу засвоєння складного навчального матеріалу. Мистецтво виступає як засіб пізнання. Такі педагогічні технології в інклюзивному класі дозволяють учителю проводити урок за певним алгоритмом, використовуючи фразу: «Що буде, коли...» У цьому випадку хлопці та дівчата отримують навички

комунікативного спілкування, вчаться допомагати один одному, висловлювати свої думки, вести дискусію з однокласниками. Проте найголовнішим набутком молодших школярів на такому уроці є інтеграція компетентностей, що дозволяє «побачити» виучуване явище з точки зору різних освітніх галузей. Існує чотири аспекти впровадження технології в освітній процес початкової школи :

- ✓ побудова уроку на конкретному виді мистецтва;
- ✓ включення елементів мистецтва як засобів роботи педагога;
- ✓ застосування фрагментів мистецтва для діяльності учня;
- ✓ організація пізнавальної діяльності дітей за допомогою різних жанрів.

Значного впливу на особистісний розвиток молодших школярів можна досягнути за допомогою створення «ситуації успіху» (А.Белкін). Необхідно створювати ситуації дитячого оптимізму, психічної активності, як от: підкреслення найменших успіхів дитини, позитивна оцінка зусиль, які вона доклала для досягнення певних результатів. Педагог має здійснювати оцінку саме позитивних якостей діяльності учня, не зважаючи при цьому на наявні недоліки. Після того, як дитина повірить у свої сили, ці недоліки підлягають спочатку спільному, а потім самотійному виправленню. За правильної організації освітнього процесу створені педагогом тимчасові ситуації успіху стимулюватимуть школярів з ООП до позитивних вчинків та дій, сприяють збереженню позитивних моделей поведінки.

Корекційно-розвивальна доцільність міститься й у системі розвивального навчання, запропонованій П. Гальперінім, В. Давидовим, Д. Ельконінім, Л. Занковим. Спеціальна організація такого навчання передбачає максимальну опору на збережені можливості розумового розвитку дітей і сприяє: активізації пізнавальної діяльності учнів, усвідомленості засвоєних знань, формуванню вмінь переносити здобуті теоретичні знання на практику, розвитку продуктивного мислення (його операцій, критичності, самотійності), мовлення, емоційно-вольової сфери, здібностей молодших школярів до оволодіння елементами соціальної культури. При виконанні інтелектуальних завдань, що відповідають зоні найближчого розвитку дитини, корекційний ефект пов'язаний із забезпеченням успіху та закріпленням психічних новоутворень.

Інтерактивні технології залишають за собою право в повній мірі бути використаними на уроках й в інклюзивних класах. Їх можна ефективно запроваджувати на уроках застосування знань, умінь і навичок, комбінованих уроках. Єдиними важливими умовами є такі: групи в які об'єднуються діти, мають бути змішані; асистент учителя виконує роль помічника, який спрямовує діяльність дітей.

Інклюзивна освіта в закладах загальної середньої освіти має відображати одну з головних демократичних ідей, яка в повній мірі розкрита у Новій українській школі – всі учні є цінними й активними членами суспільства. Теоретичний аналіз потенціалу педагогічних технологій свідчить, що їх впровадження у роботу інклюзивних класів може значно підвищити ефективність

навчально-виховного процесу, забезпечить його корекційну спрямованість, організацію активних видів пізнавальної діяльності дітей, оптимізує взаємодію і позитивні стосунки молодших школярів з їх однолітками.

«Хороший учитель – це той, хто: знає, що учень може навчати, а вчитель – учитись; інтегрується у навчальне середовище, в прямому розумінні займає місце серед парт (а не перед ними); доводить, що йому подобається проводити асоціації між мозком та губкою, здатною поглинати; вважає, що те, що хтось думає, важливіше, аніж те, що хтось вписує у порожні клітинки».

Стратегії викладання в інклюзивній освіті. Методи викладання в інклюзивному групі

Сукупність методів, методичних прийомі створює методіку навчання молодших школярів в умовах інклюзивного навчання, яка забезпечить якість і темп навчання, яке передбачене державним стандартом початкової школи.

У рамках інклюзивного навчального процесу вчитель початкових класів реалізує власну методіку навчання з поєднанням різних підходів до навчання молодших школярів, зокрема системного, командного, соціального, кондуктивного, індивідуального.

Системний підхід враховує взаємонаступність і взаємозалежність: – інклюзивний дитячий садок – інклюзивна загальноосвітня школа – інклюзивний вищий навчальний заклад – інклюзивна життєдіяльність.

Командний підхід – залучення до участі навчання в інклюзивному класі фахівців різного профілю: адміністрація школи, вчитель початкових класів, асистент (вихователь, волонтер, тьютор), психолог, соціальний педагог, дефектолог, батьки.

Соціальний підхід включає адаптація освітнього середовища до вад здоров'я, які створюють проблеми для навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Кондуктивний підхід передбачає врахування рівня впливу позитивних і негативних якостей членів сім'ї на дитину з особливими можливостями здоров'я.

Індивідуальний підхід до навчання обумовлюється особистісними та професійними якостями вчителя початкових класів, його творчості та бажанням упроваджувати інноваційні технології навчання.

Оскільки інклюзивне навчання – це інноваційна форма організації навчально-виховного процесу, вона потребує реалізації особистісно-орієнтованої методіки, яка ґрунтується на індивідуальному підході.

Методіка навчання вчитель початкових класів в інклюзивному класі повинна включати комплекс методів:

- 1) загальні методи навчання;
- 2) інноваційні методи навчання;
- 3) спеціальні методи.

Для навчання дітей з особливими освітніми потребами використовуються ті ж методи навчання, але враховуючи психофізичні можливості таких учнів,

комплекс загальноприйнятій методів навчання і виховання вимагають інших способів їх застосування. Так як у більшості із них відзначається недостатній рівень пізнавальної активності, незрілість мотивації до навчальної діяльності, знижений рівень працездатності і самостійності.

Методи навчання, як відомо із загальної педагогіки, можна розділити на п'ять основних груп, беручи до уваги різні ознаки класифікації: методи за характером отримання інформації, методи за характером пізнавальної діяльності учнів, логічні методи, методи мотивації та стимулювання пізнавальної діяльності та методи контролю. Найбільш придатними для створення освітнього середовища, котре забезпечить розвиток ініціативи і самостійності, вільно реалізувати свої здібності і освітні потреби, є методи за характером пізнавальної діяльності (М. Скаткін, І. Лернер).

У даній класифікації виділяються наступні методи:

- пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний);
- репродуктивний;
- проблемний виклад;
- частинно-пошуковий, або евристичний метод;
- дослідницький (І. Зайченко).

Інклюзивна діяльність учителя початкових класів відрізняється від методики навчання молодших школярів у загальноосвітній школі. Як зазначалося вище, змінилася взаємодія вчителя і учня у їх залежності і взаємовпливу один на одного, співпраця, у якій і вчитель, і учень є суб'єктами навчання. Тобто розвиток особистості учня залежить не лише від вчителя, а й від усього учнівського колективу. Така взаємодія вимагає від учителя запровадження інноваційних методів навчання.

Спираючись на визначення методів сучасними дидактами (В. Бондар, С. Гончаренко, О. Комар, О. Пометун, О. Савченко, М. Фіцула й ін..) **інноваційні методи** – це така взаємопов'язана діяльність вчителя і учнів, яка спрямована на модифікацію змісту, методичних прийомів, форм (способів) організації навчальної діяльності учнів, що сприятиме адаптації дітей з особливими освітніми потребами до освітнього середовища, засвоєння учнями знань, умінь та навичок і загального розвитку особистості кожного члена учнівського колективу.

Сукупність обраних вчителем інноваційних методів навчання будемо називати методикою інклюзивного навчання. Реалізація методики інклюзивного навчання здійснюється через систему інтерактивних методів, під якими розуміють взаємодію учнів не лише з вчителем, а й один з одним.

Інтерактивний метод – це взаємопов'язаний спосіб активної суб'єкт-суб'єктної діяльності між учасниками навчального процесу, спрямований на засвоєння знань, умінь і навичок оволодіння соціальним досвідом спілкування, розвиток особистості (О. Пометун).

Інтерактивні методи найбільш відповідають особистісно-орієнтованому підходу. Вони не змушують учнів виконувати ті чи інші вимоги, дають простір для саморегуляції, створюють умови для того, щоб школяр сам прийшов до виконання поставлених завдань. Тому актуальними для інклюзивного навчання серед інтерактивних методів є імітаційні, а саме дидактичні ігри, робота в малих групах, технології "портфоліо", кейс методів, дальтон-план.

Основа інтерактивного навчання – робота в малих групах. Найпростіша форма, що належить до інтерактивного навчання – це робота в парах, що дозволяє учням набути навичок співробітництва, оволодіти вміннями висловлюватись та активно слухати.

Арт-терапія (реабілітація шляхом творчості). Це лікування за допомогою залучення дітей з освітніми потребами до мистецтва.

Методи арт-терапії. Лікувальна педагогіка – це галузь соціальної педагогіки, знання яка межує із знаннями медицини, педагогіки і психології. Проблемами лікувальної педагогіки займалися зарубіжні та вітчизняні вчені Д. Виготський, А. Дубровський, В. Кащенко, Я. Корчак, В. Сухомлинський та ін.

Поняття „лікування” з грецької означає терапія. Метою лікувальної педагогіки є виховання дітей з відхиленнями у здоров'ї, тобто їх оздоровлення інтелектуальної, духовної, душевної, фізичної та соціальної сфери, розвиток соціальних навичок, ціннісних орієнтацій, спрямування соціальних установок у конструктивному напрямі.

Завдання лікувальної педагогіки в діяльності вчителя початкових класів полягає у подоланні соціально-педагогічної дезадаптації дитини, оздоровлення міжособистісних стосунків, корекція поведінки, реабілітація здоров'я, здійснення домедичної допомоги у ставленні до себе, до інших і до реального життя

Здійснити поставлені завдання допоможуть засоби естетики (естетотерапія), фауни (зоотерапія), запахів флори (аромотерапія), природи (дендротерапія) та ін. Зокрема з метою розв'язання проблем адаптації:

1. Ігрова терапія – процес спільного з дитиною переживання і осмислення будь-якої життєвої ситуації, що подана в ігровій формі. Головне значення гри полягає в тому, що завдяки особливим ігровим способам дитина моделює взаємодію з навколишнім світом та людські стосунки. Це надає опанованим раніше предметним діям певного сенсу. Отже, у ході гри дитина засвоює мотиви людської діяльності. На основі цього формується прагнення до суспільноважливої діяльності, що стає основним моментом готовності до шкільного навчання та трудової діяльності.

Важливою ознакою ігротерапії є інструкція до будь-якої гри, побудована у формі казки або притчі. До прикладу, гра „Допоможи ближньому”. Вибирається сюжет: Король, який править країною; слуги - Радість, Задоволення, Інтерес, Злість, Страх, Образа.

2. Бібліотекотерапія читання літератури з подальшим обговоренням прочитаного, організація літературно-музичного вечорів.

З метою терапії фізичної активності використовується:

1. Психогімнастика – форма терапії або невербальний метод групової психотерапії, що ґрунтується на руховій експресії, міміці, пантоміміці. Соціальний педагог використовує вправи на зняття напруги і скорочення емоційної дистанції учасників групи.

2. Музикотерапія. Впливаючи на психоемоційний стан людини, музика призводить до певних гормональних і біохімічних змін в організмі, позитивно впливає на інтенсивність обмінних процесів. Позитивні емоції, що виникають під час звучання музики, стимулюють інтелектуальну діяльність дитини.

3. Зоотерапія. *Петтеріанія* – лікування за допомогою домашніх тварин. Зокрема собак і котів використовують до дітей, які з певних причин відчувають труднощі у навчанні (читання вголос для тварин), у яких нерозвинені моторні навички рук (застебнути нашійник на собаці, пристебнути поводок тощо), у яких гіпертрофована активність (контакт з кішкою заспокоює дитину), до аутичних дітей та ін

Дельфінотерапія, іпотерапія (лікування дельфінами і кінями) сприяє лікуванню аутизму, депресії, астенічного (хронічна втома) і посттравматичного синдрому, наслідків ДЦП тощо.

Широко використовують:

– лікувальну гімнастику. У результаті різних засобів руху знімається втома, змінюється реактивність організму, підвищується його стійкість, активізується діяльність мозку та ін.

– аромотерапію використовують для підвищення тону організму, зміцнення зоров'я, лікування простудних захворювань та ін. Наприклад, аромат евкаліпта знижує сонливість, яка викликана перенапруженням; запах лаванди допомагає зосереджуватися тощо.

– казкотерапію як найдавніший психолого-педагогічний метод соціалізації дитини, спосіб передачі знань про соціальну реалізацію людини. Це система передання життєвого досвіду, розвитку соціальної чутливості; інтуїції та творчих здібностей. Казкотерапія використовує казкову форму для інтеграції особистості, розвитку творчих здібностей, розширення свідомості, вдосконалення взаємодії з навколишнім світом. У соціально-педагогічній діяльності використовуються дидактичні, психокорекційні, психотерапевтичні, медитивні і психологічні казки. Учитель початкових класів при розв'язанні проблем використовує такі методичні прийоми: – аналіз відомих казок; – створення казки „від кожного по слову”; експромтне інсценування казки; – завершення кінця казки; – створення авторської казки;

– драматизацію казок (а незвичайне прослуховування) є ефективним психотерапевтичним засобом. Визначені особливості драматизації казки: – не кожна дитина володіє акторським талантом, тому доцільно використовувати лише окремі сюжети казок; – показ вистави відбувається без тривалих репетицій; – драматизація будується на експромті.

– лялькотерапію, або використання ляльки у казкових сюжетах. Особливого значення набуває процес виготовлення ляльки. У спільній роботі у процесі виготовлення розвивається дрібна моторика рук, фантазія та образне мислення, уміння виражати характер, концентрувати увагу. Важливий етап „оживлення ляльки” та її представлення. Вчені дійшли висновку, що непосидючі діти стають більш уважними та врівноваженими, а замкнуті – більш відкритими та емоційними.

Методика Марії Монтессорі. Метод Монтессорі заснований на спостереженні за дитиною у природних умовах та прийнятті її такою, якою вона є. У групах Монтессорі дитина навчається самостійно за допомогою спеціально розробленого навколишнього середовища – Монтессорі-матеріалів, маючи можливість самоконтролю; дитина сама бачить свої помилки, дорослому не потрібно вказувати на них. Роль вчителя полягає у керуванні самостійною діяльністю дитини, а не в її навчанні.

Методи, які використовуються, залежать від проблеми у дітей, індивідуальних особливостей, середовища, рівня соціальної адаптації, можливостей самого спеціаліста.

Спеціальні методи

1. Методи моторної корекції – релаксації, паралінгвістичні, тілесно-орієнтувальні, ритміки.

2. Сенсомоторні методи – слухового і зорового сприйняття навчального матеріалу, наочні, практичні.

3. Когнітивні методи – організації психічних процесів. Упровадження даних методів навчання передбачає їх

раціональне співвідношення з загальними методами навчання.

Серед дидактичних прийомів в умовах інклюзивного навчання найефективнішими є:

- 1) розвиток спостережливості через демонстрацію явищ;
- 2) формування інтересу до навколишнього світу;
- 3) наочність в практичній діяльності;
- 4) свідомість і активність у засвоєнні знань;
- 5) врахування індивідуальних особливостей

Інтенсивні методи розвитку когнітивної сфери

Учителям інклюзивних класів необхідно враховувати численні методичні прийоми для підкріплення таких когнітивних процесів як:

сприймання – поділ навчального матеріалу на частини; уповільненість темпу викладу матеріалу; актуалізація знань на базі власного досвіду. Для тренування гостроти сприймання слухової інформації слід використовувати орнаментальне малювання; позначення певного слова оплеском;

уваги – тренування уваги за допомогою спеціальних корекційних вправ; вправи на розвиток коментування; вправи на розвиток самоконтролю;

уяви – повторювання навчального матеріалу; розвиток логічного мислення; виконання вправ за зразком з метою порівняння своєї роботи із зразком;

розвиток мислення – доступність подачі навчального матеріалу; здійснення аналізу виучуваного; наочність; аналіз сприйнятого матеріалу за зразком; залучення значної кількості аналізаторів; поділ теми на частини; використання схем та інструкцій; формування уміння виділяти головне; порівнювати, знаходити причинно-наслідкові знання та ін.;

розвиток пам'яті – тренувальні вправи; мінімальна кількість нових термінів на одному уроці; формулювання запитань творчого характеру; використання наочності для залучення різних аналізаторів; використовувати правило 6 відпочинок сприяє відновленню, а одноманітне повторення призводить до перевтоми; використання гри-диктантів;

порушення усного мовлення – задавати запитань різних видів та вимагання повної відповіді від учнів; повторення учнями запитань та інструкцій; мовлення наповнювати образністю і емоційністю;

порушення письмового мовлення – використовувати вправи для розвитку дрібних м'язів кисті рук за алгоритмом: 1) зарядка для пальців; 2) обведення по трафарету, контуру, з'єднання точок різних геометричних фігур; 3) малювання у межах рядка прямих, похилих, ламаних ліній; 4) малювання предметів, що за формою нагадують літери; 5) написання елементів букв;

моторики:

- загальна – відповідає нижній межі норми;
- ручна – незграбна, повільно переключається з одного виду на інший;
- дрібна – хапання предмета всією рукою

гри:

- колективна – утруднена, потребує часті зміни подразників;
- індивідуальна – невпевнена, в'яла, з ознаками неврівноваженості, рухового неспокою, втомлюваності дітей.

Означені процеси впливають на когнітивні процеси молодшого школяра і стають причиною неуспішності і відставання у навчанні. Неуспішність – невідповідність підготовки учнів вимогам змісту освіти, фіксована через певний період навчання (після вивчення розділу, наприкінці чверті, півріччя). *Неуспішність* є наслідком процесу відставання, взаємопов'язана з ним, у ній синтезовано окремі відставання. *Відставання* – невиконання вимог (або однієї з них) на одному з проміжних етапів того відрізка навчального процесу, який є тимчасовою межею для визначення успішності.

Свідченням неуспішності учня у навчанні є: а) нездатність пояснити, в чому полягає складність завдання, намітити план самостійного його розв'язання, вказати, що нового отримано в результаті його розв'язання; б) відсутність його запитань щодо суті виучуваного, спроб знайти правильну відповідь, ігнорування додаткової до підручника літератури; в) пасивність і відволікання в ті моменти уроку, коли триває пошук, потрібні напруження думки, подолання труднощів; г)

нереагування емоційно (міміка, жести) на успіхи і невдачі, нездатність оцінити свою роботу, відсутність самоконтролю; г) нездатність пояснити мету виконуваної роботи, сказати, на яке правило вона задана, невиконання вказівок правила, пропуск дій, плутання їх порядку, неспроможність перевірити отриманий результат і хід роботи; д) неспроможність відтворити визначення понять, формул, доведень, викласти систему понять, відійти від готового тексту; є) нерозуміння тексту, побудованого на вивченій системі понять.

Розвитку когнітивної сфери молодших школярів сприятимуть:

- особистісно-орієнтоване навчання;
- кооперативне навчання;
- проблемне навчання;
- технологія проектної діяльності.

У процесі навчання вчителі початкових класів актуальними методами навчання є:

- створення ситуації успіху на уроках;
- заохочення незначних успіхів і досягнень;
- арттерапія (казкотерапія, музикотерапія, бібліотекотерапія, окупаційна терапія та ін.);
- бесіди і "мозковий штурм";
- ділові ігри і дискусії;
- casestudy;
- рафічні організатори (схеми-"павутинки", ланцюжки послідовності; дерева сортування; діаграми Венна; матриці; сюжетні карти; "знаємо – дізналися – хочемо дізнатися").

Беручи до уваги характер когнітивних процесів, необхідно допомагати учням формувати стратегії навчання, бо часто вони:

- не контролюють рівень свого читання, щоб осмислити текст;
- не варіюють теми читання залежно від особливостей тексту;
- не можуть відразу співвіднести прочитане з попередніми знаннями;
- негативно оцінюють свої навички читання й письма.

Стратегії запам'ятовування. Стратегії запам'ятовування покращують засвоєння важливої інформації та допомагають зростанню успішності, покращенню ставлень до навчання та створення позитивної атмосфери спілкування. Мнемонічні прийоми корисні в рамках будь-якого предмета та в роботі з усіма учнями. Найактуальнішими є такі стратегії запам'ятовування: 1) мнемонічний прийом "слово-аббревіатура з перших літер"; 2) метод ключових слів; 3) стратегія слів-"вішалок".

Отже, формування когнітивних стратегій, має на меті навчити дітей активно й цілеспрямовано набувати нових знань, умінь та навичок, мислити та вирішувати проблеми. Разом з тим, когнітивні стратегії необхідно добирати з урахуванням вимог педагогічних задач, враховувати поточний рівень знань і навичок учнів, застосовувати конкретні стратегії, коли вони є доцільними

Засоби навчання

На уроках в інклюзивному класі треба використовувати велику кількість наочних засобів. *Наочність* – це невід'ємна складова уроку, що допомагає зробити його пізнавальним, цікавим та емоційно насиченим. Широке використання наочності сприяє збагаченню їх словникового запасу, формуванню граматичних категорій, зв'язного мовлення. Мовлення і діяльність вчителя початкових класів, а також будь-яка наочність, яку він використовує на уроці у процесі навчання є засобами навчання.

Засоби навчання – допоміжні матеріально-технічні матеріали та різноманітне обладнання з їх специфічними дидактичними функціями, а також види діяльності, які допомагають вчителю успішно і раціонально досягти поставлену мету уроку.

Важливими засобами навчання є:

1) *предметні засоби:*

– предмети навколишньої дійсності: меблі в класі, навчальне приладдя та ін.;

– природні: фрукти, овочі, листя, квіти, гілля, ялинові шишки та ін.;

– спеціально виготовлені предмети: палички, рахівниця, геометричні фігури, тощо;

– трафарети фруктів, овочів, грибів, птахів та ін..

2) *ілюстровані засоби:*

– набір предметних малюнків із зображенням літаків, овочів, фруктів тощо;

– таблиці;

– роздатковий набір цифр і букв;

– схематичний малюнок;

– схеми-моделі.

3) *технічні засоби:*

– зорової наочності (екранні, друковані, муляжі і моделі) – візуальні;

– слухової наочності (касети, диски) – аудіозасоби;

– наочно-слухові (діафільми зі слуховим супроводом, кінофільми) – аудіовізуальні.

У початкових класах актуальним є використання різноманітної символіки. Це можуть бути зображення тварин (зайчики, білочки), героїв з мультиплікаційних фільмів тощо.

До засобів наочності висуваються вимоги, які пов'язані з особливостями перцептивної діяльності учнів з особливими освітніми потребами:

1. Засоби наочності, що використовуються для фронтальної роботи повинні мати розміри, які дозволяють бачити кожному учню в класі зображене. Вони мають бути добре освітлені, зображене представлятися у звичному для дітей ракурсі.

2. Використовуючи засоби наочності, треба створювати умови які б усували недоліки перцепції дітей, пов'язані з тим, що наочне зображення багатьох предметів, в тому числі і добре знайомих, не може сприйматися дитиною, якщо її погляд не фіксується на них тривалий час, якщо вони віддалені від основних точок фіксації. Тому діти для ознайомлення з наочністю потребують більш тривалого часу, ніж їхні ровесники з нормальним розвитком і підбір оптимальної відстані демонстрування.

3. Звужене поле перцепції дітей з особливостями психофізичного розвитку є причиною того, що вони часто не помічають, а якщо й помічають то значно менше в зображеному, ніж їхні ровесники з нормальним розвитком. Тому наочний матеріал повинен вміщувати додаткові коментарі, які допомагають об'єднувати окремі елементи в інтегративний образ, окрім того, мати невелику кількість складових і бути позбавлених зайвих елементів.

4. Порушення процесів регулювання, що спостерігається у значній кількості дітей з особливостями психофізичного розвитку – неорганізованість, імпульсивність, надлишок зайвих, непотрібних для виконання завдання рухів, невмінням вибрати ефективні стратегії розв'язання перцептивних завдань, роблять сприймання поверховим і недостатньо продуктивним. Тому роботу з наочним матеріалом треба супроводжувати розгорнутим контролем за процесом сприймання учнів, коригувати складові способу дії розв'язання перцептивних завдань (Т. Сак).

Засоби навчання в умовах інклюзивного навчання виступають основою створення умов для навчання дітей з різними порушеннями. З допомогою сучасних засобів навчання згладжуються бар'єри між різними категоріями учнів, розвиваються їх індивідуальні можливості, а також самопізнання.